
Urbana raba tal med trgov in planom

Author(s): Jože DEKLEVA

Source: *Urbani Izziv*, No. 11 (april 1990), pp. 3-12

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44179895>

Accessed: 31-08-2018 08:15 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

JSTOR

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Jože DEKLEVA

Urbana raba tal med trgom in planom

Pomen primerjalne analize urbane rabe tal

Pričujoči članek je poizkus selekcije in združevanja različnih pojmov in konceptov v teorijo, ki naj bi zadovoljivo pojasnila družbene procese v prostoru ter poizkuse njihovega usmerjanja, kot so se razvili v družbenih formacijah, ki temeljijo na blagovni produkciji in se odražajo v urbani rabi tal.

Če bi zadovoljivo pojasnili razvoj urbane rabe tal v različnih obdobjih kapitalizma oziroma realnega socializma, bi dosegli več ciljev:

- razumeli bi bistvene razlike v urbanizaciji med Zahodom in Vzhodom in
- postalo bi jasno, kje in kdaj lahko uporabimo izkušnje enih oziroma drugih.

Ta razprava je še posebej pomembna v trenutku, ko se tudi uradno poslavljamo od ideje integralnega samoupravljanja kot posebnega načina produkcije, posebne družbene formacije in tudi specifičnih oblik samoupravnega (družbenega) planiranja in urejanja prostora na teh osnovah.

Za tiste, ki kljub katastrofam v realnem socializmu menimo, da zgodovinska vloga socializma ni izčrpana, je še posebej pomembna aktualna razprava o vlogi trga, države, civilne družbe in plana pri oblikovanju urbane rabe tal. Pri tem ne gre za iskanje novih procedur planiranja prostora, ampak za razumevanje tistih procesov, ki določajo možnosti in pogoje za reformiranje sistema urejanja prostora.

V prvem delu navajam teze, ki so pomembne za razmišljanje o komparativni teoriji planiranja urbane rabe tal. V drugem delu opredeljujem pet možnih kombinacij te

alokacije resursov (tržni, planski, tržno-planski, tržno-planski in korporativistični ter plansko-korporativistični), za katere menim, da zaokroženo predstavljajo ključne elemente, ki so v kapitalizmu oziroma socializmu oblikovali urbano rabo tal. V perspektivi bo potrebno posamezen model, ki je prikazan shematično, utrditi z empiričnimi raziskavami. Na koncu poglavja poskušam predhodno argumentirane modele planiranja urbane rabe tal komentirati z vidika uvodoma postavljenih dilem, kar se mi zdi aktualno, ker je stroka na robu procesa družbenega reformiranja.

Vprašanja in dileme primerjalne teorije

Za obstoječe teorije planiranja urbane rabe bi lahko rekli, da predvsem opisujejo transformacije v rabi tal, kot se pojavijo z razvojem industrijskega kapitalizma. Drugi ekstrem so abstraktne teorije, ki pojasnjujejo spremembe v rabi tal na predpostavkah neo-klasične ekonomske misli. V enajstih točkah sem skušal definirati teze, vsako posebej pa je potrebno podkrepiti z mednarodnimi komparativnimi raziskavami, ki odpirajo nove možnosti. Osnovna vprašanja in dileme komparativne teorije so naslednje:

- (1) Ali je možna teorija, ki lahko pojasnjuje urbanizacijo tako v okviru kapitalističnega kot etatističnega načina produkcije? Če je možna univerzalna teorija urbanizacije, je možna tudi univerzalna teorija planske regulacije urbanizacije (regionalno in urbano planiranje) - možen je torej tudi mednarodni transfer izkušenj.

(2) V obeh primerih (Zahod-Vzhod) gre za družbe, ki temeljijo na blagovni produkciji. Poleg regionalno-historičnih razlik je, predpostavljam, temeljna razlika med razvitim kapitalizmom (država blagostanja) in realnim socializmom (država-partija) v razmerju med zasebno in javno sfero oziroma v možnostih in pravicah delovanja posameznika oziroma kolektiva na področju urbane ekonomije.

(3) Zasebna lastnina, svoboda sklepanja pogodb, svoboda združevanja in tržna menjava so osnova kapitalističnega načina produkcije. Nujen razvoj državnih oblik uresničevanja kolektivnih interesov je bistveno spremenil odnose med družbenimi razredi in sloji, kar se odraža predvsem v pomembnih razlikah pri reprodukciji delovne sile med Zahodom in Vzhodom.

(4) Za razliko od kapitalističnega načina produkcije z vsemi socialnodemokratskimi izboljšavami etatistični način produkcije temelji predvsem na kolektivnih oblikah proizvodnje in menjave ter s tem povezanim omejevanjem civilne družbe oziroma posameznika.

(5) Urbana civilna družba temelji na zasebni lastnini, svobodi sklepanja pogodb, svobodi združevanja in svobodi tržne menjave in je kot taka osnova za razvoj kapitalističnega načina produkcije. Civilni družbi in kapitalističnemu načinu produkcije sledi tudi urbanost, v kateri individualne oblike uresničevanja interesov gospodinjstev in podjetij prednjačijo in (verjetno) postavljajo na prvo mesto kolektivno obliko delovanja v prostoru. Kapitalistično mesto se razvija predvsem kot mesto menjave.

(6) Etatistični način produkcije temelji na blokadi zasebne iniciative (v tem smislu se vrednote človekovih pravic interpretira kot meščanska formalna demokracija nasproti socialističnemu cilju izenačevanja materialnih pogojev kot predpogoju za formalno enakost), kar je nujen pogoj za čim bolj popolno dominacijo kolektivnih oblik

produkcije in porabe. Urbanost v etatističnem načinu produkcije ni osredotočena v tržno menjavo, ker je negirana zasebna sfera, s tem pa je tudi civilna družba izrinjena iz svojega naravnega urbanega konteksta. Mesto realnega socializma je mesto produkcije (mesto tovarn in sosek).

(7) Pomembno vprašanje je za stvaren pristop k reformiranju realnega socializma, ali se ni morda etatistični način produkcije razvil tam, kjer je bila civilna družba prešibka, da bi uveljavila kapitalistični način produkcije na celotnem nacionalnem teritoriju. Naslednje pomembno vprašanje za primerjave Zahod-Vzhod (oziroma za razvoj teorije urbanizacije in planiranja v Jugoslaviji) je, v kakšnem zgodovinskem kontekstu razpadanja agrarnega načina produkcije je nastajala urbana civilna družba v različnih regijah Jugoslavije. Kajti proces reformiranja realnega socializma mora računati tudi z dejstvom, da se urbana civilna družba formira vzporedno s procesom razpadanja, za agrarni način tipičnih, kolektivnih oblik produkcije in reprodukcije (razširjena družina, plemenska skupost itd.).

(8) Če je teza o različnih stopnjah razvitosti urbanih civilnih družb sprejemljiva, pomeni, da bo proces reformiranja realnega socializma v nekaterih regijah enostavnejši in hitrejši od regij, v katerih se je etatistični način produkcije razvil na agrarnem in ne na kapitalističnem načinu produkcije. V teh regijah je osnovno vprašanje, ali z družbenimi posegi lahko pospešimo proces oblikovanja urbane civilne družbe. Uvajanje tržnega gospodarstva v okolja, kjer dominira historično pogojeni kolektivizem nad individualizmom, ne prispeva k vključevanju teh regij v svet blagovne produkcije, ampak k njihovem zapiranju.

(9) Dosedanja obravnava razvoja urbanizacije lahko privede do dveh nesporazumov. Prvič, da je mesto refleksija produkcijskega načina in urbanost samo scenografija razred-

nega konflikta (problem ortodoksnega marksizma in neomarksizma, vezanega na strukturalizem). Drugič, da je urbanost samostojen fenomen, za katerega je bistvena lokalna raven (čikaška šola in sorodne smeri v geografiji in urbanizmu). Prva paradigma urbanizacije ne omogoča razvoja teorije urbanega planiranja, ker je urbanost v celoti eksogeno determinirana in je urbano planiranje lahko izključno tehnična naloga (v principu sta na tej tezi z znano reformo bila v Sloveniji urbanizem in prostorsko planiranje absorbirana v družbeno planiranje). Druga paradigma je osnova za utopično teorijo planiranja, po kateri so vse vrste sprememb v urbanem možne, če obstajata znanje in politična volja.

(10) Paradigma urbanizacije in planiranja prostora torej mora prepoznati povezavo med določenim načinom produkcije in urbanim fenomenom. Vsak urbani fenomen pa je specifična transpozicija načina produkcije v prostor (specifična urbana raba tal), ki je rezultat neodvisnih lokacijskih odločitev gospodinjstev in podjetij in specifičnih oblik državne intervencije (ali neintervencije) v urbano rabo tal. Dialektični karakter odnosov med urbanim prostorom in produkcijskim načinom je osnova za teorijo urbanizacije in regulacije urbane rabe tal.

(11) Predpostavka o dialektiki med zasebno sfero (trg - civilna družba) in javno sfero (plan - država) odpira možnost razumevanja, na eni strani, družbene pogojenosti državnih intervencij v urbano rabo tal in na drugi strani, nesposobnosti posameznih subjektov (gospodinjstev in podjetij), da mimo države dosežajo družbeno racionalen agregat urbanih rab.

Temeljno vprašanje torej ni več kapitalizem (zasebna iniciativa) nasproti realnemu socializmu (kolektivna iniciativa), ampak kako in kdaj s planom urbane rabe tal omejovati oziroma pospeševati nujno zasebno iniciativo in pri tem preprečiti, da urbano civilno družbo razgradi država (kot je to na

Vzhodu) oziroma monopolni in oligopolni kapitalizem (kot na Zahodu). Urbanizacija Zahoda in Vzhoda imata torej skupne značilnosti, ki se v urbanem prostoru kažejo v logiki blagovne produkcije (enkrat v dominaciji zasebne, drugič kolektivne sfere). Vendar obstajajo tudi razlike v razvoju civilne družbe in države, ki povsem specifično opredeljujejo urbane sisteme oziroma urbano rabo tal. Osnovno vprašanje je, kako pripravljati plane rabe tal, ki ustrezno odražajo bistvo urbanosti, in sicer dialektiko zasebno nasproti javnemu v specifičnih razmerah razvoja civilne družbe in države. Pri tem je zanimivo ugotoviti, da je strategija industrializacije in urbanizacije Jugoslavije v celoti obšla pojem mesta kot dejanskega žarišča družbenega razvoja in ista ugotovitev velja za poizkuse reforme. Očitno ortodoksni marksizem ne more vključiti prostorske dimenzije razvoja.

Načini alokacije resursov in urbana raba tal

Ločimo tri osnovne načine alokacije resursov, in sicer:

- tržnega,
- državnega in
- korporativističnega.

K navedenim bi lahko dodali še samoupravnega, če ne gre samo za poseben, na družbeni lastnini zasnovan korporativizem. V stvarnosti navedeni načini alokacije resursov nastopajo v kombinaciji, ker npr. tržni mehanizem omogoča posameznikom dosegati visoke učinke, kar pa je v agregatu za kolektiv lahko vprašljivo. Bistvenega pomena je torej, kateri način alokacije resursov dominira v določenih razmerah. Nikakor pa ni vprašanje, kateri način alokacije resursov je sam po sebi boljši, kar je očitno bilo izhodišče ideologov samoupravnega socializma.

Nesmiselno je torej poskušati organizirati celotno družbo po logiki

enega samega načina alokacije resursov, kot je z našo družbeno reformo iz leta 1974, ker vprašanja racionalnosti kolektivnih odločitev ni možno reševati brez konkurence, kontrole in signalov, ki jih različni načini alokacije zagotavljajo interesnim skupinam ter posameznikom v boju za prisvajanje prostora.

Alokacija urbanih zemljišč podjetjem in gospodinjstvom lahko torej poteka preko trga urbanih zemljišč, preko plana rabe tal ali preko korporativističnih dogovorov, ki so značilni za odnose med državo in za nacionalno ekonomijo pomembnimi podjetji.

Urbana raba tal je torej rezultat tržnih, planskih ali korporativističnih transakcij v ekonomskopolitičnem boju za "privilegirane" lokacije v urbanem prostoru. Kakšen bo razplet stalnih konfrontacij in parcialnih koalicij med podjetji in gospodinjstvi je načeloma določeno od:

- prevladujočega produkcijskega načina, ki strukturira razmerje odnosov med civilno družbo in državo,
- obstoječih rab, ki določajo pogoje in možnosti spreminjanja historično pogojenega stanja in

- od pogojev in možnosti, ki jih posamezniku določa specifična urbana civilna družba za uresničitev zasebnega interesa ter od pogojev in možnosti lokalne države za uveljavitev javnega (splošnega) interesa.

Metodološko nesprejemljiva je torej poenostavitev, značilna za ortodoksne marksiste, ki na osnovi soodvisnosti med različnimi načini produkcije in urbanizacije zaključujejo, da urbani pojav nima specifičnosti in torej tudi ne potrebuje samostojnega regulacijskega mehanizma, kot ga v tržnem gospodarstvu predstavlja planiranje urbane rabe tal. Na istih premisah je tudi zgrajena npr. vsa povojna razvojna politika Jugoslavije, ki je urbanost razumela izključno kot posledico industrializacije in ne tudi kot pomembno žarišče razvoja. Danes nam je jasno, da je reafirmacija avtonomije urbane civilne družbe pogoj za razvoj zasebnega

podjetništva in je zato potrebno redefinirati vlogo urbanosti v celotni razvojni strategiji, kar predvsem pomeni vzpostaviti nove institucionalne pogoje za redefinicijo razmerja med javno in zasebno sfero. V tem okviru se nam zdi osrednje vprašanje, katero kombinacijo načinov alokacije urbanih zemljišč (trg, plan, korporativistični dogovor) je možno oziroma potrebno vzpostaviti. V tem je osrednje vprašanje, kako za mešano gospodarstvo vzpostaviti nujni pluralizem lastnin nad urbanih zemljišči in drugimi nepremičninami.

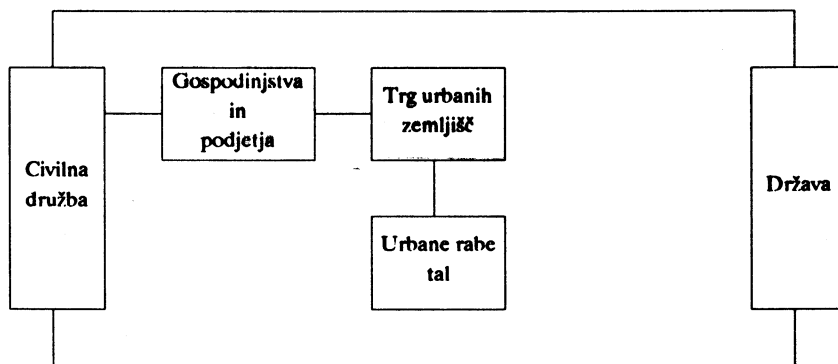
Vprašanje demokratizacije urejanja prostora je, kako preko pluralizma lastnin spodrežati politični monopol nad družbeno lastnino (v našem primeru so to urbana zemljišča) in tako ustvariti novo razmerje med civilno družbo in državo, z drugimi besedami, med zasebno in javno sfero delovanja v urbani ekonomiji oziroma med trgom urbanih zemljišč kot osrednjim regulatorjem zasebnih interakcij in državnim planom rabe tal kot osrednjim mehanizmom uresničevanja javnih interesov.

Potrebnost in usmeritev reforme oziroma razvoja obstoječega mehanizma regulacije razvoja urbane rabe tal (družbeni plan in sklad urejanja stavbnih zemljišč) je možno poglobiti z analizo petih historičnih situacij, ki so značilne za razvoj teorije in prakse planiranja urbane rabe tal v svetu.

Urbana raba tal v razmerah izključno tržne alokacije resursov

Na shemi 1 je prikazan primer tržne alokacije urbanih zemljišč, ki zgodovinsko odgovarja začetni fazi razvoja industrijskega kapitalizma.

Shema 1
 URBANE RABE TAL V RAZMERAH TRŽNE ALOKACIJE
 RESURSOV
 (kapitalizem laissez faire)

Značilno za to obdobje je vsekakor dejstvo, da se do izbruha nevzdržnih higienskih razmer v delavskih naseljih država v regulacijo tržne alokacije urbanih zemljišč ne spušča. Za to obdobje je torej značilna raba

tal, ki je v celoti podrejena zasebni sferi. Javni interesi se uresničujejo brez poseganja države v infrastrukturo oziroma ob zelo omejenem poseganju.

Urbana raba tal v razmerah izključno planske alokacije resursov

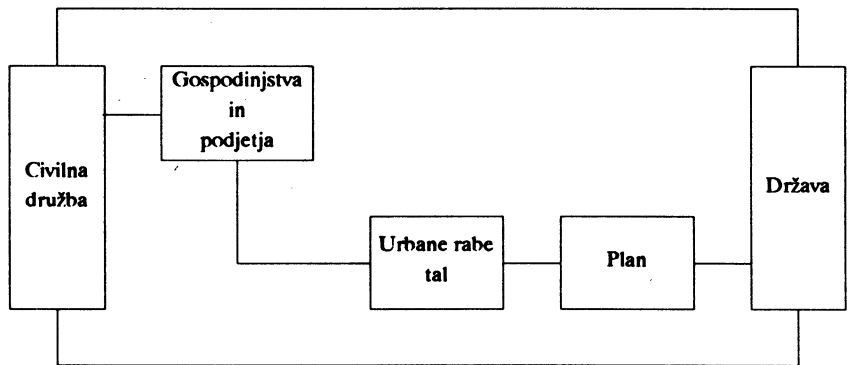
Na naslednji shemi je prikazana, obrnjena situacija od primera liberalnega oz. laissez faire kapitalizma in sicer stanje, ki je značilno za državni kapitalizem oziroma za prvo fazo razvoja realnega socializma.

Sfera javnosti, kot jo definira civilna družba, se ne more realizirati, ker je trg urbanih zemljišč kot osnovni mehanizem za uresničevanje zasebnih interesov ukinjen z revolucijo. Planski oziroma administrativni način alokacije zemljišč prevladuje in izhaja iz koncentracije in centralizacije moči v državnem aparatu. Ukinitev trga pomeni zmanjšane možnosti delovanja posameznih gospodinjstev in podjetij v urbanem polju. Formira se centralno vodeno mesto realnega socializma, v katerem se vse ureja po načelih industrijske produkcije.

Plani rabe tal so značilno globalni in detajlni, ker se pač računa na neomejeno moč države pri uveljavljanju javnih interesov. Povratni signali, ki bi jih lahko sporočala državi razvita civilna družba, utihnejo, ker je sfera zasebnosti oz. meščanska družba ukinjena in s tem tudi izgubljeno inovativno podjetništvo, značilno za "nered" liberalnega kapitalizma.

Schema 2:

**URBANE RABE TAL V RAZMERAH PLANSKE ALOKACIJE
(državni kapitalizem)**

**Urbana raba tal v razmerah
tržno-planske alokacije
resursov**

Svojevrstno etapo v razvoju alokacije urbanih zemljišč v kapitalističnem načinu produkcije vsekakor predstavlja takoimenovana država blagostanja.

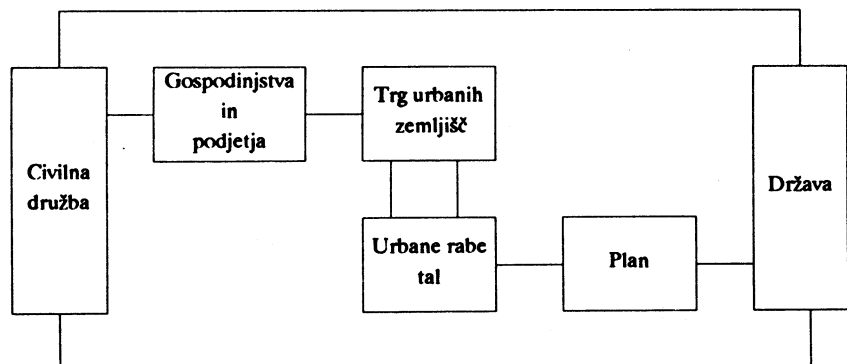
Bistvo modela države blagostanja je sočasna prisotnost dveh načinov alokacije, in sicer trga urbanih zemljišč, ki za razliko od modela državnega kapitalizma odpira pot zasebništvu in krepi osnove civilne družbe za kontrolo nad državo; ta v državi blagostanja svojo legitimnost koordinatorja in izvajalca javnih interesov pridobi s planom, ki predstavlja svojevrsten kompromis med interesi kapitala in dela.

Osnovno vprašanje, ki se postavlja ob tem modelu, je pravzaprav, zakaj neokonzervativizem tako uspešno ukinja državo blagostanja brez bistvenega odpora tistih, ki naj bi od tega modela imeli največ koristi. In končno: kateri interesi v tem sistemu usmerjajo delovanje države?

Ali navsezadnje ne gre samo za to, da zasebno podjetništvo preko trga ustvarja situacije, ki se jim država mora prilagajati in torej urbanizacije ne usmerja država, ampak kapital? Ne glede na vsa ta nepojasnjena vprašanja ostaja dejstvo, da je urbanost v državi blagostanja rezultat diahronnega delovanja trga in plana, kar je zagotovo uspešno in dolgo časa sprejemljivo razmerje med zasebno in javno sfero.

Schema 3:

**URBANA RABA TAL V RAZMERAH TRŽNO-PLANSKE
ALOKACIJE RESURSOV
(država blagostanja)**

Urbana raba tal v razmerah tržno-plansko korporativistične alokacije resursov

Na naslednji shemi je predstavljena varianta tržno-planske in korporativistične alokacije zemljišč.

Prikazani model alokacije zemljišč se verjetno približuje razmeram razvitega kapitalizma. Za razliko od modela države blagostanja dodatno h klasični zanki lastninskega in političnega pluralizma se pojavi še posebna skupina podjetij, takoimenovane transnacionalne korporacije, ki so preko mednarodnih integracij (npr. Evropska skupnost) povezane z nacionalnimi državami, s katerimi mimo trga in plana usklajujejo svoje razvojne potrebe s pogoji in možnostmi posamezne države (korporativistični način alokacije).

Pri dogovorih med državami oziroma mednarodnimi integracijami ima urbana civilna družba samo omejene možnosti kontrole nad spremembami rabe tal. Transnacionalne korporacije, ki so po finančnem in tehnološkem potencialu močnejše od številnih suverenih držav, izbirajo lokacije na mednarodni (globalni) ravni. V tem primeru posamezni državi oziroma urbani civilni družbi preostane

predvsem možnost odklanjanja enostransko sprejetih rešitev, ker poteka pogajanje mimo neposrednega vpliva političnih in ekonomskih mehanizmov posamezne civilne družbe.

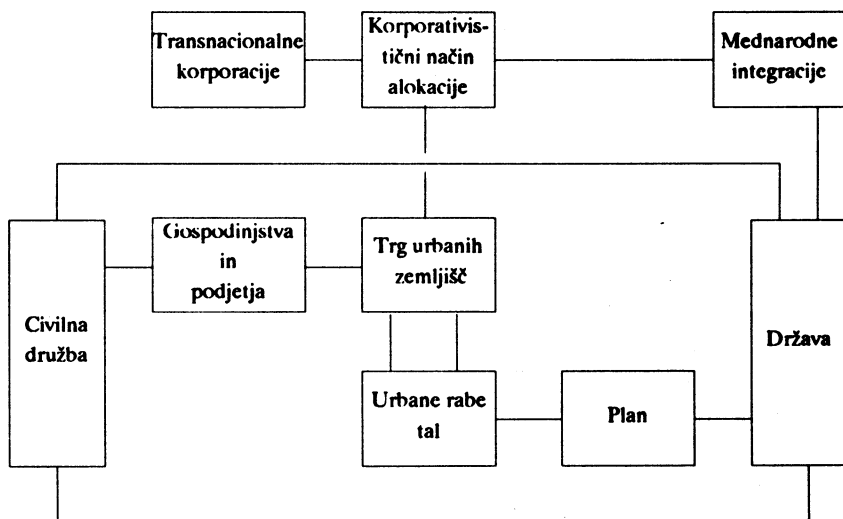
Tako se oblikuje v svetovnem merilu nova urbana raba tal v naslednjih smereh:

- razvijajo se mednarodni centri financ, politike in znanosti, v katerih so sedeži večine transnacionalnih korporacij (takoimenovani svet prve ekonomije),
- razvijajo se centri, v katerih se odvija rutinski nadzor nad delovanjem podjetij oziroma skupin podjetij posamezne korporacije (takoimenovani svet druge ekonomije) in
- razvijajo se centri produkcije, ki zaradi razvoja transporta komunikacij in managementa niso več samo v razvitem svetu, ampak povsod tam, kjer je na razpolago cenena in sindikalno nezaščitena delovna sila (takoimenovani svet tretje ekonomije).

Znotraj tega globalnega procesa so organizirane ostale dejavnosti, ki so kooperacijsko ali servisno vezane na dejavnost transnacionalnih korporacij, in v tem primeru veljajo vsa že znana pravila alokacije urbanih zemljišč kot v primeru države blagostanja.

Shema 4:

URBANE RABE TAL V RAZMERAH TRŽNO-PLANSKE IN KORPORATIVISTIČNE ALOKACIJE RESURSOV
(demokratični korporativizem pluralistični korporativizem)

Urbana raba tal v razmerah plansko-korporativistične alokacije resursov z neformalno ekonomijo in urbanizacijo

Končno obravnavamo model totalitarnega korporativizma, ki je najbližji našim razmeram oziroma razmeram realnega socializma in v katerem deluje korporativistični način alokacije na ravni nacionalnih monopolov oziroma oligopolov, plan in neformalni trg. Očitno v tem modelu trga zemljišč kot osrednjega mehanizma strukturiranja urbane civilne družbe ni.

Nesposobnost realnega socializma, da preko plana in javne sfere zadovoljivo reši kvantitativne (posebej v kmetijstvu) in kvalitativne probleme produkcije (posebej v industriji in servisih) povzroči razvoj neformalne ekonomije, ki preko neformalnega trga v realsocialističnem mestu organizira avtonomne enklave. Kolikor slabše so razmere v družbenem sektorju, večji je prostor in potreba za neformalno ekonomijo in neformalno urbanizacijo predvsem na sektorju stanovanjske gradnje.

Plan oziroma administrativni način alokacije resursov, kot edini legalni in legitimni mehanizem regulacije razvoja urbanosti v takih razmerah postane namen samemu sebi. Kriza realnega socializma (totalitarnega korporativizma) je še hujša od primera razvitega kapitalizma (demokratični korporativizem), ker monopoli niso transnacionalni in zato ne ustvarjajo potrebnih pogojev za tehnološki razvoj (v primeru Jugoslavije so nacionalni monopoli omejeni na republiške trge) in zatiranje urbane civilne družbe je povzročilo razvoj neformalne ekonomije, ki istočasno stabilizira socialne razmere in destabilizira legalne institucije sistema. Če je problem demokratične kontrole rabe tal v kapitalizmu zajet v vprašanju, kako vzpostaviti demokratično kontrolo nad prostorskimi

odločitvami transnacionalnih korporacij, je problem realnega socializma dvojen:

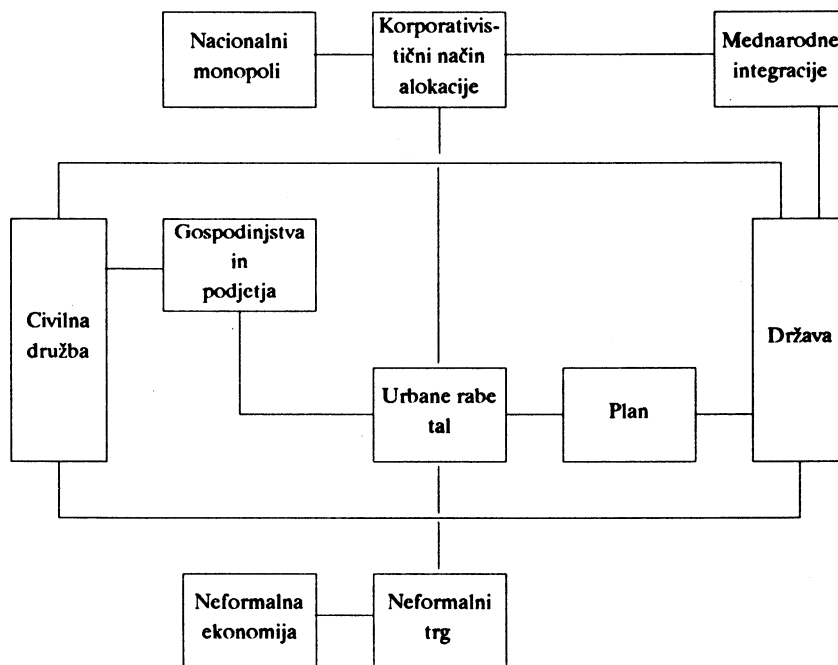
(1) kako najprej legalizirati neformalno ekonomijo, trg urbanih zemljišč in ustaviti osnove za obnovo urbane civilne družbe in

(2) kako nato vzpostaviti kontrolo nad transnacionalnimi korporacijami, ki edine lahko sanirajo in integrirajo socialistično ekonomijo v ekonomijo tako imenovanega tretjega sveta.

Shema 5:

URBANE RABE TAL V RAZMERAH PLANSKO-KORPORATIVISTIČNE ALOKACIJE RESURSOV Z NEFORMALNO EKONOMIJO IN URBANIZACIJO

(totalitarni korporativizem)

Zaključki

Problem integracije trga in plana je kompleksno in verjetno nerešljivo vprašanje. Trg na osnovi izvršenih transakcij določa pogoje za naslednje transakcije. Tržno ceno spoznamo ex-post, ko se ponudba in povpraševanje srečata v ravnovesni točki. Temeljni smisel plana pa je ex-ante določati robne pogoje. Zato integracija trga in plana odpira tudi težko rešljiva metodološka vprašanja.

Vprašanje integracije trga in plana je dejansko vprašanje, kdo je prvi in kdo je vodilni in kdo se komu podreja. Anticipativni plan ne more izhajati iz drugega kot iz vizije družbeno sprejemljivega stanja. Vizija, ki naj bi bila sprejemljiva za družbo (skupnost) v celoti in tako osnova za določanje kolektivnega interesa, pa je rezultat kolektivne imaginacije oziroma integriranosti različnih slojev razumevanja

specifičnih odnosov odvisnosti in od prepoznanih načinov razreševanja konfliktov. Če v specifičnih razmerah, npr. med enim in drugim dolgoročnim razvojnim ciklusom oz. v fazi družbenega prestrukturiranja, ni vrednostne podlage za enovito vizijo družbenega razvoja in ni družbenih osnov za anticipativno obliko planiranja prostora.

V takih družbenih pogojih in v taki fazi razvoja je edino možno planiranje sledenje tržnih trendov, kar seveda ne pomeni, da niso potrebne dolgoročne vizije, vendar za njihovo utemeljitev ni družbenih pogojev. Danes na primer ni možno izdelati prostorskega plana Jugoslavije, ker ni družbenega gibanja, ki bi lahko utemeljilo vizijo prostorskega razvoja Jugoslavije. Edine razvojne vizije so regionalne oziroma nacionalne, na katerih pa ni možno izdelati integriranega pros-

torskega plana zveze. V ugodnejših razmerah bi morali vztrajati vsaj na večji koordinaciji republiških razvojnih konceptov in opustiti vedno prisotno misel po integralnem planiranju Jugoslavije iz enega centra.

Razvojna vizija počiva na konceptu teritorialne socialne pravičnosti kot izhodišču, na katerem počiva družbeno sprejemljiv kolektivni interes. Načela teritorialne pravičnosti je težko operacionalizirati. Vizija prostorskega razvoja je možna edino v okviru prostorskega determinizma, te pa ni možno utemeljiti z ekonomskimi in socialnimi kriteriji. Med prostorskimi in socialnimi strukturami pa ni enoznačnega odnosa in zato prostorske vizije verjetno ni možno utemeljiti znanstveno, ampak ideološko, kar daje celovitemu dolgoročnemu planu povsem specifično vlogo. Praviloma je nosilec prostorske vizije socialno gibanje. Vizija predstavlja poenostavljeno interpretacijo stanja (ekstrapolacijo pozitivnih momentov). Tragičnost socialističnih prostorskih vizij je, da so se poskušale uveljaviti brez:

- konfrontacije z ostalimi ideologijami in

- da je bil nosilec vizije delavski razred, ki se še ni razvil.

Uspešnost kapitalistične vizije razvoja temelji na homogenosti srednjega sloja in njegovi enoznačni predstavi, ki jo je zamajala kriza 70. let, vendar z manj tragičnimi posledicami za celoten sistem, kot se je to zgodilo v realnem socializmu zaradi večje sposobnosti kapitala, da se uspešno prilagaja spreminjajočim razmeram.

Znanstveno planiranje (v pozitivističnem smislu) je možno samo, če gre za podpiranje tržnih procesov, za reprodukcijo uveljavljenih družbenih odnosov. Torej znanstveno planiranje temelji na induktivnih metodah in ne na dedukciji dolgoročne vizije.

Teoretska zmeda na področju planiranja je v real-socializmu torej:

(1) v nekritičnem odnosu do vizionarskih koncepcij, ki ne temel-

jijo na dejanskem družbenem gibanju, ampak imajo samo funkcijo legitimizacije drugih ciljev (ideološka funkcija dolgoročne vizije),

(2) v nerazvitosti znanstvenega aparata za inkrementalistični pristop, ker tržišče z vsem, kar pod tem pojmom razumemo, nima družbene legitimnosti, saj ni priznana vloga zasebne iniciative.

Popolnoma nesmiselno je poskušati znanstveno argumentirati prostorsko razvojno koncepcijo, ker je rezultat ideološke konstrukcije, in ravno tako je nesmiselno ignorirati znanstveni aparat kratkoročnih projekcij, ki so relevantne za inkrementalistične korekture tržnih procesov. Vizije imajo smisel, če so umeščene v družbeno gibanje, ki brez vizije (tudi prostorske) ne more vzdrževati potrebne mobiliziranosti članov oziroma delov gibanja. Lahko pa se vprašamo, zakaj so nekateri koncepti prostorskih vizij v zatonu in kateri novi elementi (npr. ekološko vprašanje) se pojavljajo na obzorju; ti elementi imajo možnosti redefinicije prostorskih vizij na način, da bi postale zopet aktualne.

Ali pa smo obratno priča dokončnemu propadu ideoloških modelov, ki so bili osnova dolgoročnih vizij prostorskega razvoja?

Jože Dekleva, dipl. inž. arh.